

سخنی در باب ادبیات کودکان

پروشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

رتال حل و توضیح علوم انسانی

ما میدانیم که بسیاری از مسئولین انتشار کتابهای مربوط به کودکان واقعا درکار خود زحمت میکشند و صمیمانه و خالصانه و منزه از مقاصد مادی برای ارشاد و هدایت نوجوانان و کودکان کوشش میکنند اما بهمین دلیل - و به سائقه تلاقه ای که به سنجش کارها و زحمات خویش دارند - هر نوع ایراد و انتقادی را یقینا بگوش رغبت میشوند.

مطلب زیر که با بیانی ساده و صمیمانه بعضی از روشهای موجود در کار انتشار کتابهای کودکان

را انتقاد کرده است مدتی پیش بدست ما رسید و اشتغالات شخصی مسئول مجله مانع از آن شد که مقاله را دقیقا بخواند و به چاپخانه بفرستد. اکنون که به چاپ آن مبادرت می کنیم انتظار داریم که مسئولین مربوطه سخنان نویسنده را بدیده انصاف مورد توجه قرار دهند، و اگر هم ضرورتی به جوابگویی و توضیح روشها و نظریات خود می بینند از ارسال جواب دریغ نکنند. نگین بنا به روش همیشگی در این مورد تعصبی نمی ورزد و جوابهای رسیده را منعکس خواهد کرد.

بحث پیرامون این شاخه حساس ادبیات معاصر ما - ادبیات کودکان - مستلزم تجربه‌ایست بیشتر که نگارنده صراحتاً خود را فاقد آن می‌شناسد اما خوش ذوقی جماعتی که همیشه خواسته‌اند بدون کمترین صلاحیت در هر نهضت نوباوه‌ای پیش‌قدم باشند - از یک طرف و از طرف دیگر میل به پر کردن کسبه‌ها و جیب‌ها از جانب عده‌ای از ناشران بحالت دردناکی این شاخه تازه سبز را آتش زده است و این طفل تازه از جنین بیرون آمده را که هنوز نافش را نبریده‌اند رنجور کرده . این کراهِت و این بی‌ملاحظگی هر فرد علاقمند باین طفل را متاثر می‌سازد چند سطر که سیاه میشود از روی صمیمیت و علاقه نگارنده است به این طفل و باین امید که گوشه‌ای از حق مطلب ادا گردد .

ادبیات کودکان در این ملک در آغاز رشد خویش و بدون هیچ درخششی - غیر از تهاوردی که در مورد ماهی سیاه کوچولو مشهود شد - دچار چنان وضع هرج و مرج و نابسامانی شده است که مسلماً اگر وضع بهمین منوال باشد با وجود تبلیغاتهای الکی خوش کن که گهگاه صورت میگیرد تا چند سال دیگر جز یک زمینه تقنی چیزی از آن نخواهد ماند . این هرج و مرج و نابسامانی از چند جا سرچشمه میگردد که در وهله اول بر میخوریم بقیست کتابهاییکه در زمینه ادبیات کودکان و برای کودکان منتشر میشود - بیشتر این کتابها از انتشارات بنگاه پرورش فکری کودکان و نوجوانان است و قیمت آنها روز بروز بدون اینکه با اعتراض روبرو شود اوج میگردد در حالیکه مهمترین عامل در بسط و نفوذ ادبیات کودکان قیمت کتابهایی است که در این زمینه منتشر میشود اگر کتابی بکودکان و نوجوانان معرفی شود اولین سوالی که از جانب آنان مطرح میشود نه درباره سوره کتاب است و نه درباره نویسنده آن ، که کودکان اهل مطالعه غالباً در موردش کنجکاوی خصوصی دارند تنها مسئله قیمت کتاب است که آزار دهنده‌ترین آنها نیز هست . از بچه‌های روستا می‌گذریم که امید کتاب خریدنشان با کرام‌الکاتبین است اگر معلم زیاد فشار بیاورد بچه فوری دست بدامن برادر بزرگش میشود که توی شهر یا کارمند است یا شوقر ، بهر دهاتی که بر میخورد به شهر پیش برادرش سفارش میفرستد که کتاب منو فراموش نکنی - با هزار کمرونی و خجالت و البته صدها ضمانت و ملامت از طرف مربوطه که « بابا توهم برای ما کتابتون شدی . » - و برادر اگر یادش باشد و گرفتاری آمانش را نبرد بعد از چهار ماه کتابی که یا خوبش میآورد - بوسه‌های گمشده - است ! اگر نه در استان مرکزی بود و خانه فرهنگی و کتابخانه‌ای داشت قضیه از این هم بدتر خواهد بود از آنجاییکه این کارشان هم باید مثل بقیه پرایت و با عظمت و لنگودار ! باشد کتابخانه بچه‌های روستائی را با کتابهایی نظیر « نبرد بریتانیا » و « راز کیهان » پر کرده‌اند و اما در شهرها و حتی در پایتخت هم کودک وقتی از روی علاقه میل بخرد کتاب پیدا میکند باید از جیب خودش و از مقرری ماهانه بر دازد و در اینجا هم قیمت کتابها بیداد میکند .

می‌دانیم که در طبقات پائین والدین بندرت در اینگونه موارد با بچه‌ها همکاری میکنند و اگر کودکی کتابی بخرد غالباً توصیه معلم و اجداد دوستانش انگیزه اوست - از بچه‌های طبقه «بالا» می‌گذریم که اگر فرزندشان آنها هم کتابی بخوانند حتماً باید پاپا و ماماها بخردند که مبادی بخرند بعد از خریدن هم جای کتاب بیشتر نوی قفسه‌هاست و اصولاً پدر و مادرها ترجیح میدهند که سر بچه‌ها با تلویزیون گرم باشد بخصوص که نوجوه‌ها از تماشای برنامه‌های تلویزیونی سیر می‌شوند و نه پاپاها میل دارند که بچه‌ها با خواندن کتاب حرف نشنو از آب دریابند !

در آغاز که کتابهای کودکان رواج می‌یافت قیمت آنها چنان منصفانه و متناسب با وضع طبقه استفاده‌کننده بود که امید میرفت سطح پائین این - قیمتها باعث کاهش نرخ در سایر کتابها گردد متأسفانه قضیه برعکس شد یعنی قیمت کتابهای کودکان از ده دوازده ریال‌ها به ۶ ، ۷ تومان افزایش پیدا کرد ، تلخون که در زمان حیات خود نویسنده - و بهمت خود وی - با قیمت خیلی جزئی انتشار یافته بود بایک جلد براق و صفحات شق و رقی به قیمت ۱۴ تومان بمرمدم تحصیل شد . معلوم نیست این کاغذهای کاهی و جلدهای نازک سفید چه عیبی داشت که اینها دست بدامن جلدهای شیمیز و کاغذهای براق شده‌اند آنهم با این تزییناتی که گویی بعنوان لوحه و برای سردگوشک‌ها ساخته شده .

آخر این چه شکل فرهنگ دوستی است که یک داستان دو صفحه‌ای را با حروف درشت و سطر بندی‌ای مثلث و غیره در کتابهایی که نصف بیشتر

آنها تصویر است به ۴۰ یا ۴۴ صفحه برسانید آتیم فقط بخاطر سکه ! لابد میگوئید این کتابها با چنان قطع‌های عریض و طولیل و این نقاشی‌های یت و بین و عجیب و غریب ، باعث ایجاد علاقه‌ای در کودکان میشود . بدانید که این عمل شما نه تنها هیچ تأثیر مثبتی در بچه‌ها ندارد بلکه باعث انحراف ذهن آنها میشود و کودک را صرفاً دنبال عکسهای رنگین و دفترچه‌های پرزرق و برق میکشاند . نتیجه این شده است که اولدوز و کلاخ‌ها فقط بخاطر اینکه داخل صفحاتش تصاویر نیست مدتها در قفسه کتابخانه‌ها گرد و خاک میخورند ؟ بچه روستائی با کفش‌های کتانی و هیئت و کسوتی که برای ما نا آشنا نیست کتاب لوکس پرزرق و برق بچه در دست میخورد ؟

از طرف دیگر ، کودک شهری که ماهانه فقط ۱۰ یا ۱۴ تومان مقرری دارد ۵ تومان میدهد بکتابی که اگر با دقت زیاد خوانده شود یکساعت بیشتر طول نخواهد کشید پس بقیه روزهای ماه را چکار کند ؟ می‌برد از دستفروشان که با کتابخوانی و کتابدوستی کلی منافات دارد . و از اینجاست که آتش علاقه‌ها رفته‌رفته رو بر سر دی خواهد گذاشت و تأثیرات صد درصد مثبت جلدهای شیمیز و قیمت‌های حداقل ۵۰ ریال بشکل بدی ظاهر خواهد شد . امیدواریم این حرفها دوستائی را که در (کانون) خدمت میکنند رنجیده خاطر نکند .

حال می‌پردازیم بمحتوی این کتابها که در آغاز باعث امیدواریهای زیادی بود اما رفته رفته چنان از هر رنگ و بوئی عاری شده که اگر ادیبان را بمعنای سازنده و پرورش‌دهنده مثبت افکار یک اجتماع در نظر بگیریم با چنین شیوه‌ای اصولاً ما ادیبائی برای کودکان نخواهیم داشت . امروزه داستان و شعر و هر اثر ادبی که برای کودکان در این ملک چاپ و منتشر میشود نه تنها هیچگونه تحریک مثبت و سازنده‌ای در نوجوانان ندارد بلکه بهر آنکه حتی تر از افسانه‌های فولکلوری و بومی بی‌خاصیتی است که تا چند سال پیش تحت تأثیر تبلیغات عده‌ای از فرنگ برگشته و فرنگ زده نقل آنها برای کودکان بی‌مورد تشخیص داده میشد . بگذریم که بعدها با فعالیت بی‌گیر روان شاد صمد و عده‌ای دیگر از افراد صمیمی این ملک فکر غلط آنها بکلی منسوخ گردید اما ادیبائیکه در اول باعث چنان دلگرمی‌هایی شده بود چرا یکباره در عرض مدت چنین کوتاه بهتفرا کشانده شد مسلماً معلول علتی است که سعی میکنیم آنها را روشن‌تر سازیم .

اول از همه باز شدن در اینگونه کانونهای انتشاراتی دیگر بروی هر شخصی و هر فلسفی . دیگر از زعمای مشهور و غیر مشهور این قوم کسی نماند که بخاطر (ارشاد نیل جوان !) دست بقلم نبرد و شاهکاری صادر نفرماید و این میان آدمی انگشت بدندان نگرید که خدایا این همه آدم واقفا بادبیات کودکان دل بسازند و میخوانند کاری بکنند و نمیتوانند و بارسوئی مواجه میشوند یا حضرات این یکی را هم با سفرهای اروپا و ییب و ریش تویی عوضی گرفته‌اند !

کاری که این گروه ارائه داده است و میدهد بطرز عجیبی حکایت میکند از ضعف شعور و ناتوانی ذهنی و حتی درخیلی موارد از کم فرهنگی آنها :

فکری بسیار ساده و بچگانه (و نه حتی بچگانه مثبت !) در روپوش از یک تر خراشیده و دست و پا شکسته بنام داستانی برای کودکان ، اندیشه‌ای خیلی صلح دوستانه بسبک مادران مقدس اروپائی‌ها در یک قالب درهم و برهم و ناموزون بنام شعری برای کودکان یا ایده‌ای بسیار فلسفی و بیچیده در قالب نثری بچگانه باز بنام داستانی برای کودکان ... که برای مستفیض شدن از کلیه آنها ناچار باید خود حضرات را باریش و سبیل و پایبون بکشانی توی دهکوره‌ها و زیارتشان کرد .

ناگفته پیداست که اینها هیچکدام نمیتواند راهی بدهی باشد و جز دست و پا زدن مضحک آنهم بخاطر معروف شدن در این رشته به چیز دیگری تعبیر نمیتواند شود .

علت دوم : رواج یافتن ترجمه آثاری است که گویا در فرنگ بنام ادبیات کودکان مشهور شده اعم از افسانه‌ها و غیره . « کتابهای طلائی » که حتماً معرف حضورتان هست با آن داستانهای خنثی که در کنجکاوترین اطفال

که تن به هیچ خواری نمیدهد به شناساند در صورتی که سبیل سازی صمد از این حیوان با آن صورت نفرت آور بمراتب قوی تر است و بین بچه ها شناخته شده .

در بین کتابهاییکه طی دوسه سال اخیر چاپ و منتشر گردیده «شهرماران» نوشته فریدون هدایت یا «هدایت پور» جای برجسته ای دارد و حقیقت آنکه بعد از «ماهی سیاه کوچولو» ادبیات کودکان شاید بندرت نظیر آن را دیده باشد . در این کتاب با نثری ساده و روان و با سبیل های بسیار ساده و جاقفاده چهره گریه استعمار بخوبی روشن گردیده ، با آرزوی موفقیت برای نویسنده اش و امید آنکه قبلا نسبت باین اثر ادای دین شده باشد . رحیم تباری

نیز نمیتوانست تحریکی بوجود آورد . «داستانهای» رابین هودها ، جادوگرها و شاهزاد خانم ها و شاهزاده آقاها !

ترجمه هائیکه بازگی از افسانه ها و دیگر تراوشات معدودی حضرات خارجی میشود چیزی است در ردیف همان مندرجات کتابهای طلائی و حتی بمراتب خشنی تر و بمراتب بیروح تر ! و عامل اصلی رواج این ترجمه و تالیفات اکثرا سازمانهای عمومی است .

اکثر کتابخانه ها در روستاهای اطراف تهران و مراکز بخش ها در سایر استانها پر است از کتابهای اهدائی سازمانهای دولتی اشخاص خیر و این اواخر با مشاهده کتابهاییکه در هفته پرطمطراق «کتاب» از دانش آموزان جمع آوری میشود با ذوق و سلیقه ای در کارتن ها و بسته بندی های شیک به این کتابخانه ها ارسال می شود دیگر در مورد چگونگی محتوی این کتابها نقطه ایبایی برای هیچ کس باقی نخواهد ماند سازمانهای دولتی بی محابا هر کتابی دم دستشان باشد ۳۰۰ - ۴۰۰ جلد از آن میخرند اشخاص (خیر) همچنین و دانش آموزان هم هر کتاب ارزان قیمتی که گیر بیاورند می بلعند .

و از اینجاست و از محل همین خرید سازمانهای دولتی - در مورد روستاها بیشتر خانه های فرهنگ مورد نظر است - که بیشتر انتشارات (کانون) و سایر بنگاهها در زمینه ادبیات کودکان و نوجوانان با فروش نسبتا خوبی مواجه میشود چنین است که کیفیت کارها تنزل میکند و کمیت ها روز بروز زیادتر میشود پس دیگر چه احتیاجی است بکنجکاوی بیشتر و وسواس بیشتر . علت دیگر همان بلای است که سر کتابهای بزرگسالان نیز در می آید و کتاب خوبی نیست که برای کسب اجازه انتشار ۸ ماهی در کتابخانه ملی بست نشینند !

اگر مولفی نتوانست از دست وجدانش خلاص شود و زد و چیزی نوشت یا در همان وهله اول کتاب عهر باطله خواهد خورد یا پس از مدتی که صبر ایوب هم کفافش نخواهد داد با سروصورت شکسته و پانسمان شده بیرون خواهد آمد کتابی که اصلا اثری از مولف در آن نمانده و در بیشتر سطور یک خط بهین و سیاه که تانصف بیشتر سطر جلد آمده بچشم میخورند . در آخر مقاله ذکر یک نکته ضروری می نماید هر چند فرعی است و از دیدگاه بسیاری از صاحب نظران ممکن است مردود شناخته شود .

وقتی نویسنده ای معیارها و ضوابط و حتی سبیل های بخصوصی را از روی اصول و علل قابل قبولی در آثارش میگذراند و بوسیله این سبیل ها و معیارها سعی در روشن ساختن حقایق مهم برای بچه ها و نوجوانان دارد دیگر شایسته نیست نویسنده ای دیگر در خلال آثار خویش ارزش های مذکور را در مورد همان سبیل بهم بریزد . درست است که در پرورش ذهن کودکان را از همان ابتدا باید از ارزشهای کهنه و مطرود برحذر داشت ولی مسلم است که ذهن ابتدائی و شعور سانه او برای درک تمام رواقین آنها و حقایق موجود بسیار ضعیف بوده احتیاج به تمثیل و سبیل سازی دارد و اگر عاملی یا سبیلی میتواند در بسیاری از موارد با یکی از جنبه های خوب یا بد همیشه مورد استفاده قرار گیرد و کمک شایانی برای درک اطفال بنماید بجا خواهد بود که این سبیل همان جنبه خود را برای همیشه حفظ نماید برای اطفال نویسنده ماهی سیاه کوچولو در خلال داستانهای خویش کلاغ را موجودی شرعی مینماید صمیمی و مهربان و نجات بخش (هر چند از دیدگاه کودکان) و حتما در بین کودکان اهل مطالعه کلاغ با این ماهیت خود جای بخصوص خواهد داشت در صورتیکه نادر ابراهیمی کلاغ را (در کتابی به همین عنوان) بدون هیچگونه الزامی سخن چین و فاسد قلنداد میکند که میخواهد دوستی ها را بهم بریزد و کینه و تفاق راه بیاندازد . او نمیتوانست مثلا بجای کلاغ از روباه استفاده کند که خیلی هم در این مورد مشهور است . مسلم است که از دیدگاه کودکی که تازه بمطالعه علاقمند شده و برای خودش قهرمانهایی انتخاب کرده این تغییر صفت یک حیوان از کتابی بکتاب دیگر خوش آیند نیست و درست باین عینمانند که مولفی کتابی بنویسد در نکوهش نازیم اما در یک کتاب از هیتلر تمجید کند و در کتاب دیگر او را مذمت . جای شک نیست اگر قرار بر انتقاد از نازیم باشد هیتلر در هر دو کتاب باید مورد نکوهش باشد .

یا چون فلان نویسنده خوب ما سگ را در آثارش بعلت اخلاق لوس این حیوان و گدا صفتی او همیشه مورد غضب قهرمانانش قرار داده نویسنده دیگری صرفا بخاطر علاقه شدید خود بحیوانات بیاید سگ را حیوانی رشید

